

УДК 343.3/7

DOI 10.36919/3041-1149(Print).10.2025.96-100

М. В. Журавель,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права,

ПВНЗ «Європейський університет»

email: n_zhuravel@ukr.net

ORCID 0000-0002-1572-6985;

М. О. Тимошенко,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права,

ПВНЗ «Європейський університет»

email: maxim.tymoshenko@e-u.edu.ua

ORCID 0000-0003-2584-5731

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НОТАРІУСОМ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто особливості застосування нотаріусом інструментарію альтернативного вирішення спорів, які виникають у процесі нотаріальної діяльності. Нині все більше уваги приділяється альтернативним способам врегулювання конфліктів як ефективним позасудовим методам вирішення спорів. Система альтернативного вирішення спорів, що містить у собі медіацію, арбітраж, переговори та інші форми досудового врегулювання, набуває особливої важливості в умовах перевантаженості судової системи, забюрократизованості звичних судових процедур і здорожчання розгляду справи в суді. За таких умов виникає потреба в переоцінці ролі та функцій професійних правових інститутів, юридичних професій та учасників правовідносин, серед яких важливу роль відіграють нотаріуси. Нотаріус як гарант законності та достовірності юридичних фактів традиційно сприймається в суспільстві насамперед як професіонал, покликаний надавати фактам юридичного значення, більшої юридичної вірогідності та публічної довіри. Водночас у процесі розвитку інституту нотаріату останнім часом чітко проявляється тенденція до розширення сфери його повноважень і функцій. Усе частіше нотаріус виконує роль не лише засвідчувача дійсних намірів і волевиявлення сторін, а й як порадник, посередник та певною мірою арбітр у процесах вирішення конфліктів без звернення до суду. У статті проведено аналіз теоретичних засад і практичних аспектів ролі нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів. Досліджено сутність і специфіку різних форм системи альтернативного вирішення спорів. Визначено повноваження нотаріуса в межах цих процедур. Проведено аналіз якості правового регулювання участі нотаріуса в позасудовому врегулюванні конфліктів, які виникають під час здійснення нотаріальної діяльності.

Ключові слова: нотаріус, нотаріальна діяльність, медіація, арбітраж, консiliaція, переговори нотаріат, позасудове вирішення спорів, альтернативне врегулювання конфліктів.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні система альтернативного вирішення спорів стає важливою, а подекуди навіть невід'ємною складовою правозастосування, оскільки кожен з її елементів має на меті досягнення більш швидкого, економного та ефективного вирішення конфліктів між сторонами. Унаслідок перевантаженості судової системи судові процеси можуть тривати доволі довго, а витрати на судові провадження можуть бути високими. За таких умов виникає потреба в розвитку інститутів, які дають змогу вирішити конфлікт, не звертаючись до суду.

Нотаріуси традиційно виконують роль гаранта законності та достовірності юридичних фактів, проте міжнародний досвід показує, що його роль у системі альтернативного вирішення спорів може бути значно більшою. Наприклад, у країнах Європейського Союзу нотаріуси досить активно беруть участь у таких позасудових процедурах вирішення спорів, як медіація та арбітраж. Проте в Україні в контексті системи альтернативного вирішення спорів нотаріат продовжує виконувати більш традиційні та консервативні функції. Насамперед це відбувається через недостатнє нормативне регулювання процедурних аспектів здійснення нотаріусами медіації в процесі вчинення нотаріальних дій, а також через недостатню кількість відповідних наукових досліджень. Основною проблемою в цьому питанні є чітке визначення місця та ролі нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У широкому розумінні тему альтернативного вирішення спорів досліджувало достатньо науковців. Так, роль нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів вивчалася в роботах А. Довгерта. М. Німак акцентував увагу на тому, що нотаріальне посвідчення правочинів є важливою умовою забезпечення правової визначеності сторін і попередженні спорів. Р. Шевчук вивчав саме запобіжний характер нотаріальних дій у контексті альтернативного вирішення спорів. В. Смирнов досліджував практику застосування нотаріальних угод як інструменту мирного врегулювання спорів між фізичними та юридичними особами. О. Богачова аналізувала роль нотаріуса у складанні та посвідченні договорів у процесі досудового вирішення спорів. Т. Іващенко акцентувала увагу на правовій природі нотаріального акта як доказу в цивільному та господарському процесі.

Наразі тема застосування медіації в нотаріальній діяльності не є новою, проте досі залишається малодослідженою. Незважаючи на наявність певної кількості наукових робіт на цю тему, проблема застосування медіації в нотаріальній діяльності все ще потребує комплексного та ґрунтовного дослідження.

Серед науковців, які присвятили увагу цій проблемі, варто зазначити М. Дякович, М. Долинську, О. Неліна, М. Мироненко, Н. Крестовську, С. Кравченко, О. Тимошенко та Н. Денисяка, які досліджували й висвітлювали різні аспекти медіації в рамках нотаріальної діяльності, зокрема як посередника під час врегулювання конфліктів між сторонами.

Медіація як альтернативний спосіб врегулювання конфліктів, який може використовуватися в певних сферах нотаріальної діяльності, викликає науковий інтерес також і серед юристів-практиків, зокрема адвокатів і нотаріусів. Так, застосування медіаційних процедур у договірних відносинах, які виникають у сімейних спорах, досліджуються в працях О. Дришлюк, Л. Романадзе, О. Коротюк та І. Петрової.

Мета статті полягає в дослідженні різних складових системи альтернативного вирішення спорів і ролі та місця нотаріуса в цій системі.

Виклад основного матеріалу. Система альтернативного вирішення спорів містить у собі процеси, основною метою яких є врегулювання конфліктів за допомогою неконфронтаційних методів, що відкидають звернення до суду.

У сучасних правових системах альтернативне вирішення спорів розглядається як один із основних інструментів забезпечення доступності «мирного правосуддя».

На відміну від звичних судових процедур система альтернативного вирішення спорів базується на принципах добровільності, партнерства та рівності сторін.

Її роль особливо зростає в умовах, коли судова система є перевантаженою та виникає потреба мати доступ до швидких, економічніших і конфіденційних способів врегулювання конфліктів.

Основними перевагами системи альтернативного вирішення спорів є оперативність, тобто можливість вирішення конфліктів у строки, які є коротшими, ніж під час розгляду справи судом.

Також процедури системи альтернативного вирішення спорів з фінансового погляду є менш затратними, оскільки за умови їхнього застосування не потрібно сплачувати судові збори та нести витрати на сплату гонорарів адвокатам.

Гнучкість процедур системи альтернативного вирішення спорів дає змогу враховувати особливості кожного окремо взятого спору, а конфіденційність створює додаткову довіру між учасниками.

Застосування процедур системи альтернативного вирішення спорів, які призвели до досягнення взаємовигідного результату, сприяє збереженню нормальних ділових або особистих взаємовідносин між сторонами.

Найпоширенішою формою альтернативного вирішення спорів є медіація, яка базується на співпраці сторін за допомогою нейтрального посередника – медіатора. У зв'язку з цим правове регулювання альтернативного вирішення спорів в Україні ґрунтується на Законі України «Про медіацію», який визначає поняття, загальні засади медіації та процедуру її проведення. Крім того, медіація регулюється окремими положеннями Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. Але ці норми не повною мірою забезпечують потребу в правовому регулюванні цієї сфери. Так, участь нотаріусів у системі альтернативного вирішення спорів залишається за межами чіткого законодавчого регулювання.

Менш поширеною, проте фактично законодавчо врегульованою формою альтернативного вирішення спорів є арбітраж. Арбітраж є формалізованою процедурою вирішення спору арбітром, який погоджений сторонами спору, рішення якого носить обов'язковий характер. Функціонування арбітражу в Україні регулюється Законом України «Про третейські суди», який визначає завдання, принципи організації та загальні засади функціонування третейських судів. Також певні аспекти функціонування третейських судів регулюється окремими положеннями Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України.

Наука конфліктології виділяє також такі форми альтернативного вирішення спорів:

- переговори є формою альтернативного вирішення спорів, які передбачають безпосереднє спілкування між сторонами для досягнення консенсусу або компромісу. Переговори не потребують обов'язкової участі посередника;

- консiliaція є формою альтернативного вирішення спорів, яка передбачає активну участь спеціального учасника – консiliaтора, який пропонує сторонам різні способи вирішення конфлікту. Рішення консiliaтора не є обов'язковим для сторін.

Кожен із цих видів альтернативного вирішення спорів має свої переваги, які залежать від характеру спору та побажань сторін.

Завдяки деталізованому регулюванню системи альтернативного вирішення спорів нотаріуси Німеччини, Франції та Італії беруть активну участь у цих процедурах.

Нотаріус виконує функції, які мають на меті забезпечити законність і достовірність правочинів, заповітів, довіреностей, оформлення спадщини тощо. Одним із ключових повноважень є вчинення виконавчих написів, які за своєю правовою природою є виконавчими документами. До того ж нотаріус займається просвітницькою діяльністю, роз'яснюючи сторонам правові наслідки вчинюваних ними дій і забезпечуючи дотримання вимог законодавства. Як зазначає А. Хребтова, участь нотаріуса як медіатора дає змогу визначити роль і місце нотаріуса як суб'єкта правовідносин, що виникають під час здійснення нотаріальної дії між ним і сторонами правочину, та спростувати хибну думку про те, що нотаріус також є суб'єктом (учасником) правочину; посилити гарантії з боку держави щодо можливості здійснення захисту самого нотаріуса від недобросовісних сторін (учасників) правочину; зменшити вірогідність повної відповідальності нотаріуса під час вчинення нотаріальної дії, оскільки учасники (сторони) договору підтверджують своїми підписами на ньому, що договір, який вони підписали, є результатом їхніх домовленостей стосовно умов договору та дією вольового характеру й посвідчується нотаріусом з урахуванням їхніх пропозицій та інтересів [5, с. 127].

Нотаріат традиційно вважається різновидом так званого «мирного правосуддя», оскільки основна його мета полягає в здійсненні превентивної діяльності щодо виникнення конфліктів, тобто в запобіганні їм за допомогою правильного оформлення документів.

У деяких країнах нотаріуси виконують також функції, які є аналогічними до суддів у сфері позасудового врегулювання спорів. Саме завдяки цьому нотаріат сприяє розвантаженню судової системи. Нотаріальні дії мають важливе значення для забезпечення якісного та стабільного функціонування цивільного обороту. Посвідчення угод гарантує їх дійсність, юридичну вірогідність, правомірність і виконуваність.

У процесі здійснення нотаріальної діяльності медіація може застосовуватися в таких сферах: спори щодо спадщини, поділ спільного майна, погодження умов договорів, сімейні конфлікти. Застосування медіації в нотаріальній діяльності дає змогу уникнути тривалого розгляду справи в судах, сприяє економії грошових коштів та збереженню конфіденційності. Нотаріус може виконувати роль медіатора завдяки тому, що він має відповідні професійні знання та є неупередженим. Участь нотаріуса в ролі медіатора гарантує, що домовленості сторін будуть юридично обґрунтованими, а досягнуті рішення – законними та виконуваними.

Нотаріус повинен дотримуватися базових принципів медіації: конфіденційності, нейтральності та добросовісності. Він не має права надавати перевагу одній зі сторін або порушувати законність досягнутих домовленостей.

Основними проблемами в застосуванні нотаріусами інструментарію системи альтернативного вирішення спорів є відсутність чіткого нормативного регулювання та низький рівень проінформованості громадян про можливості альтернативного вирішення спорів.

Висновки. Отже, впровадження системи альтернативного вирішення спорів у нотаріальну діяльність є досить перспективним процесом. Система альтернативного вирішення спорів дасть змогу розширити можливості нотаріусів для врегулювання різних спорів, які можуть виникати в процесі вчинення нотаріальних дій. Проте задля ефективності застосування системи альтернативного вирішення спорів у нотаріальну сферу варто вирішити певні проблеми. Насамперед потрібно внести зміни у відповідні нормативно-правові акти для чіткого визначення процедурних аспектів проведення альтернативного вирішення спорів саме під час вчинення нотаріальних дій і визначення правового статусу нотаріуса як медіатора, арбітра чи консильатора. Також треба здійснювати відповідні інформаційні заходи, спрямовані на підвищення рівня інформованості щодо системи альтернативного вирішення спорів серед нотаріусів і громадян. Важливим напрямом є забезпечення якісної підготовки нотаріусів як медіаторів, арбітрів чи консильаторів. Перспективи розвитку системи альтернативного вирішення спорів у нотаріальній діяльності залежать від якісної та ефективної взаємодії різних зацікавлених учасників цих правовідносин. Лише злагоджені дії зможуть забезпечити якісне єднання системи альтернативного вирішення спорів і нотаріальної діяльності. Це дасть змогу реалізувати їхні можливості в сфері вирішення спорів альтернативними методами та зменшити навантаження на судову систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 року № 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
2. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. Мироненко М. Предмет медіації у нотаріальній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 1 (54). С. 58–61.
4. Долинська М. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 186–194.
5. Хребтова А. Роль нотаріуса в системі альтернативного вирішення спорів: теоретичні засади та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. 2024. № 86 (4). С. 124–129.
6. Білик Т., Гаврилюк Р., Городинський І. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / ред. : Н. Крестовська, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
7. The Current State and Prospects for the Development of Mediation in Ukraine through the Prism of the Experience of the Countries of the European Union / Tymoshenko O. A., Tymoshenko M. O., Bychkova S., Omelko I., Matvieieva A. *International Arbitration Law Review*. 2023. 26 (4), 311–329 (Scopus).
8. Tymoshenko O., Petrova I. Features of mediation as an alternative method of settlement of family disputes: Legal provision and practice in Ukraine and EU countries. *REVISTA ELETRONICA DE DIREITO PROCESSUAL*. 2025. 26 (2), 564–585 (Scopus).

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Notary Public dated September 2, 1993 No. 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Mediation dated November 16, 2021 No. 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> [in Ukrainian].
3. Myronenko, M. (2024). Predmet mediatsiyi u notarial'niy diyal'nosti [The subject of mediation in notarial activity]. *Prykarpat-s'kyi yurydychnyy visnyk*, No. 1 (54), 58–61 [in Ukrainian].
4. Dolyn's'ka, M. (2012). Ponyattya, predmet ta metody ukrayins'koho notarial'noho prava [The concept, subject and methods of Ukrainian notarial law]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, No. 2, 186–194 [in Ukrainian].
5. Khrebtova, A. (2024). Rol' notariusa v systemi al'ternatyvnoho viryshennya sporiv: teoretychni zasady ta praktychni aspekty [The role of the notary in the system of alternative dispute resolution: theoretical principles and practical aspects]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho universytetu: Seriya Pravo*, No. 86 (4), 124–129 [in Ukrainian].
6. Bilyk, T. & Havrylyuk, R. & Horodyn's'kyi, I. (2019). Mediatsiya u profesiyniy diyal'nosti yurysta [Mediation in the professional activity of a lawyer] : Textbook / ed. : N. Krestov's'ka, L. Romanadze. Odesa : Ekolohiya. 456 p. [in Ukrainian].
7. The Current State and Prospects for the Development of Mediation in Ukraine through the Prism of the Experience of the Countries of the European Union / Tymoshenko O. A., Tymoshenko M. O., Bychkova S., Omelko I., Matvieieva A. *International Arbitration Law Review*, 2023. 26 (4), 311–329 (Scopus).
8. Tymoshenko O., Petrova I. (2025). Features of mediation as an alternative method of settlement of family disputes: Legal provision and practice in Ukraine and EU countries. *REVISTA ELETRONICA DE DIREITO PROCESSUAL*, 26 (2), 564–585 (Scopus).

M. V. Zhuravel, M. O. Tymoshenko. FEATURES OF THE NOTARY'S USE OF ALTERNATIVE METHODS OF RESOLVING CONFLICT THAT ARISES IN THE PROCESS OF NOTARIAL ACTIVITIES

The article examines the features of the notary's use of the tools of alternative dispute resolution that arise in the process of notarial activity. Nowadays, more and more attention is paid to alternative methods of conflict resolution as effective extrajudicial methods of resolving disputes. The system of alternative dispute resolution, which includes mediation, arbitration, negotiations and other forms of pre-trial settlement, is gaining particular importance in the conditions of overloaded judicial system, bureaucratization of usual judicial procedures and increasing cost of considering a case in court. Under such conditions, there is a need to reassess the role and functions of professional legal institutions, legal professions and participants in legal relations, among which notaries play an important role. A notary, as a guarantor of the legality and reliability of legal facts, is traditionally perceived in society primarily as a professional called upon to give facts legal significance, greater legal certainty and public trust. At the same time, in the process of development of the notary institution, a tendency towards expansion of the sphere of its powers and functions has recently been clearly evident. Increasingly, a notary plays the role not only as a “certifier” of the true intentions and will of the parties, but also as an advisor, mediator, and to a certain extent an arbitrator in the processes of resolving conflicts without resorting to court. This article analyzes the theoretical foundations and practical aspects of the role of a notary in the system of alternative dispute resolution. The essence and specifics of various forms of the system of alternative dispute resolution are studied. The powers of a notary within the framework of these procedures are determined. The quality of legal regulation of the participation of a notary in the out-of-court settlement of conflicts that arise in the performance of notarial activities is analyzed.

Keywords: notary, notarial activities, mediation, arbitration, conciliation, notary negotiations, out-of-court dispute resolution, alternative conflict resolution.